

Vályogos Krisztina

Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program

Lemorzolódási rizikó és a sikertelenség aránya a középfokú oktatásban: Szektorközi összehasonlítás a hátrányos helyzetű megyékben

A középfokú oktatás expanziójával növekedett a népesség iskolázottsági szintje, míg az 1970-es években alacsonyan iskolázottnak az alapfokú oktatást be nem fejezőket, addig ma már a legalább középfokú szakképzettséget sem szerzőket soroljuk ide (Andor és Liskó, 2000). A népesség iskolázottsági, képzettségi szintjének növelése nemcsak a gazdaság versenyképességének megőrzéséhez, fokozásához elengedhetetlen, hanem az olyan társadalmi igényeknek a kielégítéséhez is, mint az egyenlő hozzáférés és méltányosság (Tsakarissianos, 2008; Ostorics és mtsai, 2016). Ennek részeként közös európai célkitűzésként jelent meg a korai iskolaelhagyók (early school leavers) arányának további mérséklése, az Európai Unió 2021–2030 startégiában foglaltaknak megfelelően, közös vállalásként 9% alá (Eurostat, 2021).

Szakirodalmi áttekintés

A lemorzolódás szakirodalmi meghatározásai

Az oktatási út megszakadását, amely során a tervezett végzettség megszerzése nélkül lép ki a tanuló a formális oktatás keretei közül, a hazai szakirodalom kimaradásnak (Liskó, 2003), újabban lemorzolódásnak (Fehérvári, 2015) nevezi. Fehérvári szerint (2015) lemorzolódott az a tanuló, aki az előző év októberi statisztikájában tanulói jogviszonyban volt, míg a tárgyév adott napján már nem szerepel a nyilván-tartásban, és tanulói státusa középfokú végzettség megszerzése nélkül szakadt meg. Az európai szakirodalom korai iskolaelhagyásnak (*early school living*) nevezi azt a jelenséget, amelyeket a PISA felmérésekben statisztikai kategóriaként (Mihályi, 2014), egzakt módon megfogalmaznak (Fehérvári, 2015). Az Eurostat felmérés azokra a 18–24 éves fiatalokra tekint korai lemorzolódottként, akik nem szereztek középfokú végzettséget, legmagasabb iskolai végzettségük ISCED 1997 3c¹ szintű, majd ez módosult 2013-tól ISCED 2011. 2 szintűre, és nem vettek részt oktatásban vagy képzésben az adatfelvételt megelőző 4 hétben (Eurostat, 2020).

A lemorzsolódás meghatározható mint státus, esemény vagy folyamat. Fehérvári (2015) a lemorzsolódás folyamat jellegét hangsúlyozza, mely már akár az iskolába lépés előtt elkezdődhet, s megnyilvánulhat az általános iskolai teljesítményekben (Bánkúti, Horváth és Lukács, 2004; Liskó, 2003), a hiányzások magas számában és a viselkedési problémákban, végül a középiskolai években zárul le (Dockery, 2012; Rumberger, 1995).

A lemorzsolódás rizikófaktorai és korábbi szakirodalmi eredmények

A kimaradáshoz vezető komplex folyamat során egyéni, intézményi és rendszerszintű tényezőket is megkülönböztethetünk (Fehérvári, 2015). Egyéni szintű rizikófaktorok a családi környezet, az etnikai kisebbséghez való tartozás, a negatív tanulási attitűd, az iskolai élet kudarcai, a hiányzások, a tanulási motiváció hiánya és a nem megfelelő szakmaválasztás (Fehérvári, 2008, 2012; Híves, 2007; Liskó, 2003; Kenderfi és Fűrész, 2021; Szanyi, 2011). Intézményi szintű rizikófaktorok a pedagógusok hiányos pedagógiai és szakmai tudása, illetve végzettsége (Liskó és Fehérvári, 2008; Varga, 2009), míg rendszerszintű tényezők lehetnek a korai szelekció, a programtípusok közötti korlátozott átjárhatóság, illetve az évismétlés túl magas vagy éppen túl alacsony gyakorisága, mely képzési típusonként változó lehet (Fehérvári, 2014). Az intézményi faktorok közül Rumberger (1995) a visszatartás, vagyis az évismétlés lemorzsolódást gerjesztő hatását emelte ki, melynek vizsgálatakor eltérő hatáserősséget tapasztalt annak időpontja szerint is. A formális oktatási út elején, alsó tagozatban bekövetkezett visszatartás kevésbé predesztinált kimaradást, mint a tanulmányok előrehaladtával bekövetkezett évfolyamismétlés. Ezen megállapításból kiindulva a középfokú tanulmányok során bekövetkezett évfolyamismétlés lemorzsolódást előrejelző funkciója meghatározó.

A végzettség nélküli iskolaelhagyás a középfokú programtípusok közül leginkább a szakképző iskolai tanulók körében jellemző probléma (Liskó, 2008; Papp Z., 2008; Németh, 2008; Kertesi és Kézdi, 2010; Fehérvári, 2014; Holle, 2017). Ezen folyamat okai összetettek, és egymással is kölcsönhatásban vannak. A kimaradás egyik legfontosabb faktora lehet az alacsony szocioökonómiai státus, ami a hazai és nemzetközi szakirodalomban is ismert rizikótényező (Hammond és mtsai, 2007; Holle, 2017; Liskó, 2003, 2005; Kertesi, 1995; Kertesi és Kézdi, 2010). Ezen felül a szakirodalomból azt is tudjuk, hogy a szakiskola a leginkább elérhető az alacsony társadalmi rétegek gyermekei

A végzettség nélküli iskolaelhagyás a középfokú programtípusok közül leginkább a szakképző iskolai tanulók körében jellemző probléma (Liskó, 2008; Papp Z., 2008; Németh, 2008; Kertesi és Kézdi, 2010; Fehérvári, 2014; Holle, 2017).

Ezen folyamat okai összetettek, és egymással is kölcsönhatásban vannak. A kimaradás egyik legfontosabb faktora lehet az alacsony szocioökonómiai státus, ami a hazai és nemzetközi szakirodalomban is ismert rizikótényező (Hammond és mtsai, 2007; Holle, 2017; Liskó, 2003, 2005; Kertesi, 1995; Kertesi és Kézdi, 2010). Ezen felül a szakirodalomból azt is tudjuk, hogy a szakiskola a leginkább elérhető az alacsony társadalmi rétegek gyermekei számára (Liskó, 2008, Fehérvári, 2008, 2014). Azonban a hátrányos helyzetű tanulók aránya jelentős területi különbségeket mutat.

számára (Liskó, 2008, Fehérvári, 2008, 2014). Azonban a hátrányos helyzetű tanulók aránya jelentős területi különbségeket mutat. 2017-ben minden ötödik szakképző iskolai tanuló érintett volt: míg Észak-Magyarország és Észak-Alföld szakképző iskoláiban a szocioökonómiai hátránnyal küzdő tanulók aránya elérte az egyharmadot, addig 10% körüli Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl azonos programtípusú intézményeiben (Fehérvári, 2008, 2014). A településtípus szerinti vizsgálatok alátámasztják, hogy a település méretének növekedésével csökken a társadalmi peremhelyezeten lévő diákok aránya (Fehérvári, 2008), a szakképző iskolában tanuló, kistérségből érkező fiatalok aránya elérheti a 45%-ot is (Fehérvári, 2008).

Elmondható továbbá, hogy a programtípusok presztízse és a nehezített családi környezetből érkező diákok aránya fordítottan arányos (Fehérvári, 2014), valamint a hátrányos helyzetű diákok lemorzsolódás általi veszélyeztetettsége magas (Fehérvári, 2015c; Bacskai, 2015; Liskó, 2002, 2003, 2008; Salomvári, 2014; Juhás és Mihályi, 2015; Hörich és Bacskai, 2018). A hátrányos helyzetű, rizikócsoportba tartozó diákok körében továbbá magas a roma származásúak aránya (Liskó, 2002, 2003; Havas, Kemény és Liskó, 2002; Kertesi és Kézdi, 2009, 2014; Varga, 2013, 2014; Hives, 2015). Fehérvári (2008) KIR-STAT adatok elemzése során szoros korrelációt mutatott ki a roma tanulók és a hátrányos helyzetű diákok száma között. 2008-ban a szakiskolások (szakképző iskolások) több mint egyötöde, a kizárólag szakiskolai programtípust oktató intézmények esetében pedig minden negyedik tanuló roma származású volt.

Az alacsony társadalmi-szociális státusú tanulók szüleinek iskolázottsági és foglalkoztatottsági jellemzőire jelen tanulmányban nem térünk ki részletesen. A korábbi kutatások eredményei azonban a téma kapcsán egybecsengenek, s egyhangúlag arra mutatnak rá, hogy a szakiskolát választó tanulók szülei alacsonyabb iskolázottsági és foglalkoztatottsági mutatókkal rendelkeznek az érettségit adó képzést preferáló tanulók szüleinél (Kertesi, 1995; Liskó, 2003; Tomasz, 2012; Fehérvári, 2013, 2014; Fazekas és Kézdi, 2011; Fónai és Papik, 2002; Fónai, Hajdu és Estók, 2007; Andor és Liskó, 2000).

Egyházi fenntartású intézmények speciális többlete

A középfokú oktatás expanziójának következményeként a diákok és családjaik pályaspirációiban fontos szerepet játszik a választott intézmény presztízse (Róbert, 2000). A középfokú intézménytípusok ranglétráján a gimnáziumok, azon belül is a szerkezetváltó 6, illetve 8 évfolyamos, a felsőoktatásba való továbbtanulás szempontjából legeredményesebb intézmények állnak. Ezekre az intézményekre magasabb szülői iskolázottság, az alacsony szocioökonómiai státusszal bíró tanulók alacsony aránya, valamint kiterjedtebb extrakurrikuláris tevékenységi rendszer jellemző (Pusztai, 2004; Imre, 2005). A felekezeti iskolák jelentős része élt a lehetőséggel, és szerkezetváltó osztályokat, tagozatokat indított, mellyel a presztízsnövelést célozta meg, ezáltal a magasabb társadalmi státusú szülők által preferálttá vált (Liskó, 1993; Fehérvári és Liskó, 1998; Pusztai, 2004). Ugyanakkor a felekezeti gimnáziumban tanulók gazdasági-társadalmi státusa heterogén képet mutat, a szülők iskolázottságát vizsgálva régióként, településtípusonként jelentős eltéréseket tapasztalunk, mivel az iskolafelhasználók köre tükrözi az adott terület társadalmi mintázatát (Pusztai, 2004).

A felekezeti szektor a középfokú oktatás terén a továbbtanulásra felkészítő gimnáziumi programtípusban domináns, a szakképzés terén kisebb, bár egyre növekvő szerepet vállal (Pusztai, 2009). Az 1990-es években a kevésbé vallásos régiókban missziós céllal, a marginalizálódott rétegek felkarolására jöttek létre felekezeti szakképző iskolák vagy tagozatok, melyek komprehenzív intézményként tudták beintegrálni a hátrányos szocio-kulturális csoportok gyermekeit (Györgyi, 1993; Tomka, 2007; Pusztai, 2014). A 2011-es népszámlálási adatok alapján a magukat romának vallók 67%-a vallási közösség tagja,

így a felekezeti oktatás feladata a felzárkóztatásuk, iskolázottsági szintjük emelése (Gereben és Lukács, 2013; Pusztai, 2014). A felekezeti intézmények tanulmányi eredményben is kimutatható pozitív hatással bírnak (Pusztai, 2005; Kopp, 2017), melynek kisebb részét a szülői törődés, de nagyobb részét a személyes tanári odafigyelés gyakorlata adja (Pusztai, 2009). A települési hátrányok hatékony csökkentésének eszközei lehetnek továbbá a kollégiumok, melyek az intézménnyel együttműködve végeznek pedagógiai, integrációs tevékenységet. 2013-ban minden 5. felekezeti középiskola rendelkezett kollégiummal (Pusztai, 2014). A középfokú felekezeti iskolák speciális jegyeként azonosította Pusztai kutatásaiban a tanulók önkéntes és extrakurrikuláris tevékenységekhez, a munkába álláshoz való pozitív viszonyulását és az intézményekre jellemző „magatartási normák speciális arculatát” (Pusztai, 2009, 2011, 2014. 62.). Pusztai (2004, 2007, 2009) a „normabiztonságra épülő iskolai közösségekben gyökerező társas erőforrások” (Pusztai, 2014. 62.) pozitív hatását emeli ki az alacsony társadalmi rétegekből érkező fiatalok esélyegyenlőségének növelésében.

Bár a fentiek alapján tudományos konszenzus van abban, hogy a felekezeti oktatási intézmények megfelelnek a magas társadalmi státusú szülők által támasztott elvárásoknak, és a speciális többlettükkel vonzóak különösen a felsőoktatási aspirációkkal bíró szülők számára, ugyanakkor a szakképzés terén, különösen a hátrányos helyzetű településeken missziós tevékenységként felkarolják a kedvezőtlen családi környezetből érkező tanulókat. Ennek ellenére azonban ezidáig keveset tudunk arról, hogy van-e különbség az oktatási szektoroknak a lemorzsolódás rizikóját csökkentő intézményi törekvéseinek sikerességében. Ezért kutatásunk célja annak feltárása, hogy hogyan alakul a lemorzsolódási rizikó által fenyegetett tanulók felzárkóztatásának hatékonysága az állami és egyházi fenntartású középfokú oktatási programtípusok esetében.

Egy hazai elemzés a lemorzsolódásról

Kutatási kérdések

1. Hogyan alakul a lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya iskolatípusonként és fenntartónként?
2. Hogyan alakul a programtípusok sikertelensége a hátrányos helyzetű megyékben?

Módszerek

Kutatásunk során a korai iskolaelhagyást, az „iskolai lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer” lemorzsolódással veszélyeztetett és évismétlésre kötelezett tanulói létszámadatait elemeztük fenntartónként, megyénként és középiskolai programtípusonként leíró statisztikai elemzésünk során százalékos arányban. Érdeklődésünk fókuszában a középfokú szakképzés áll.

Elemzésünkhöz a Központi Információs Rendszerhez kapcsolt „A lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer”²² kir2esl modulján feltöltött, beazonosításra alkalmatlan intézményi adatokat vizsgáltuk (229/2012. [VIII.28.] Korm. rendelet 26/A §). Az intézmények összesített formában félévente (2011. évi CXCV. törvény 4. § 37.) adatszolgáltatási kötelezettségüknek tesznek eleget, többek között az adott szempontrendszer szerint lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók számára, és az évfolyamismétlésre kötelezett tanulókra vonatkozóan. Lemorzsolódással veszélyeztetettnek tekintjük a tanulót, ha a középfokú tanulmányai során a tanulmányi átlaga nem éri el a 2,5-et, illetve, ha az előző félévi eredményéhez képest teljesítménye 1,1-nél többet romlott (229/2012. [VIII.28.] 44/J § [2.]). Az intézmények adatszolgáltatási kötelezettsége

állami fenntartású intézmények esetében a 2016/2017-es tanév 2. félévétől a szakképzési törvény (2019. évi LXXX. 113. §) életbe lépéséig, a 2019/2020 tanév 2. félévéig tartott. Ugyanakkor ekkortól állami fenntartású intézmények gimnáziumi feladatellátási helyei sem töltötték fel tanulói adatokat, az egyházi fenntartású intézmények esetében az adott felületen az adatszolgáltatás jelenleg is tart.

Leíró statisztikai elemzésünk során az intézmények, feladatellátási helyek által főben megadott adatokat az összehasonlíthatóság érdekében százalékos arányban adtuk meg, mind a lemorzsolódással veszélyeztetett, mind pedig az évfolyamisméltlésre kötelezett tanulók esetében az adott tanév október 1-jei létszámadatot vettük százalékalapnak. A kapott lemorzsolódással veszélyeztetett és évfolyamisméltlésre kötelezett tanulói adatokat öt hátrányos helyzetű megyére is elemezzük, mely megyék közül három az Észak-Alföldi régióban található. Azokat a megyéket tekintjük hátrányosnak, ahol a legmagasabb a kedvezményezett (azaz hátrányos helyzetű) járáások száma, a legjobb helyzetűek pedig, ahol a legkevesebb (1. táblázat). A vizsgált megyék tehát Borsod-Abaúj-Zemplén, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék.

A hátrányos helyzetű megyék esetében sikertelenségi mutatót képzünk, mely az évfolyamisméltlésre kötelezett és a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók arányának hányadosa, ezáltal megyénként, fenntartónként és képzési típusonként térképezzük fel a sikertelenség mértékét. Annál sikertelenebb egy programtípus, minél kisebb arányban tudja felzárkóztatni a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulóit. Vizsgálatunkkor az évfolyamból való kimaradást is kudarcként, a lemorzsolódás erős indikátoraként tekintjük.

Eredmények

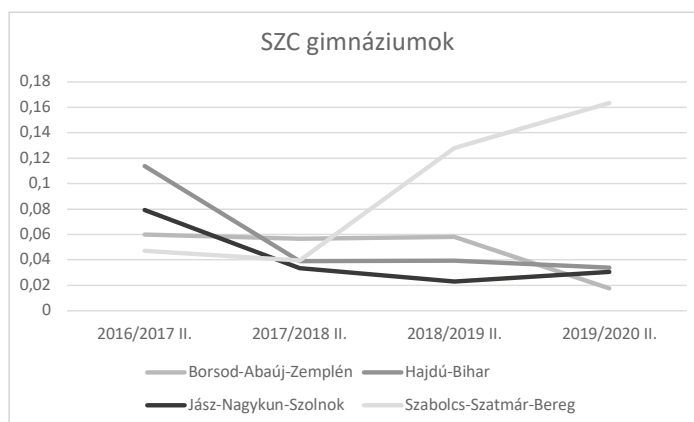
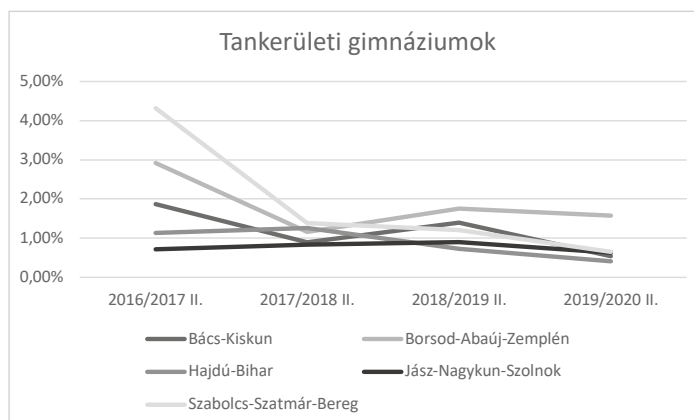
Lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya a gimnáziumokban

Az állami fenntartású gimnáziumi programtípus esetében külön elemezzük a tankerületi központok által működtetett és a szakképző intézményekben megvalósuló oktatás adatait. Az októberi statisztikai létszámadatokból (2. táblázat) egyértelműen látszik, hogy gimnáziumi programtípus esetében a hátrányos helyzetű megyékben több diák tanul a tankerületi iskolákban, mint a felekezeti fenntartásúakban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több mint kétszer annyian. 2019-ben a vizsgált 5 megyében összesen 24 321 fő tanult tankerületi és 16 022 fő felekezeti gimnáziumokban. A tankerületi gimnáziumok esetében az adatszolgáltatás első évében átlagosan a tanulók bő 2%-a volt rizikótanuló, míg 2020 nyarára már csak a 0,76%-a. Valamennyi hátrányos helyzetű megyében a veszélyeztetett tanulók esetében csökkenő tendenciát látunk, legjelentősebb a javulás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, ahol a 2016/2017-es tanévben az 5785 tanuló 4,32%-a, míg 2019/2020-ban már csak az 5670 fő 0,65%-a lemorzsolódással veszélyeztetett.

A hátrányos helyzetű megyék közül Bács-Kiskunban nincs szakképző intézmény berkein belül működő gimnázium. Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyében a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók arányában az első adatszolgáltatáshoz képest a legjelentősebb javulás (8 százalékpontos) Hajdú-Bihar megyében történt. Ezzel szemben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében emelkedő tendencia látható, a 2019/2020-as tanév végére a tanulók 16,35%-a vált lemorzsolódással veszélyeztetetté, amely több mint 11 százalékpontos emelkedést jelent a 2016/2017-es tanév eredményeihez képest (1. ábra).

Az októberi létszámadatokból (2. táblázat) kimutatható, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tanulói létszám három tanítási év alatt egyharmadára csökkent a szakképzési centrum intézményeiben, közel száz főre apadt. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan

a megye állami fenntartású gimnáziumai esetében érdekes változást figyelhetünk meg: a 2017/2018-as tanévtől a korábban a magasabb rizikótanulói aránnyal rendelkező tankerületi gimnáziumokban jelentősen javult, míg a korábban kevésbé érintett szakképzési centrumhoz tartozó gimnáziumokban növekedett a veszélyeztetett tanulók aránya. A többi hátrányos helyzetű megyében is negatív irányú tanulólétszám-változás látható, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 11%-kal, Jász-Nagykun-Szolnok megyében 22%-kal és Hajdú-Bihar megyében 38%-kal csökkent a szakképző intézményekben működő gimnáziumokban tanuló diákok létszáma, ennek oka lehet a szakképző intézmények képzésiprofil-váltása.

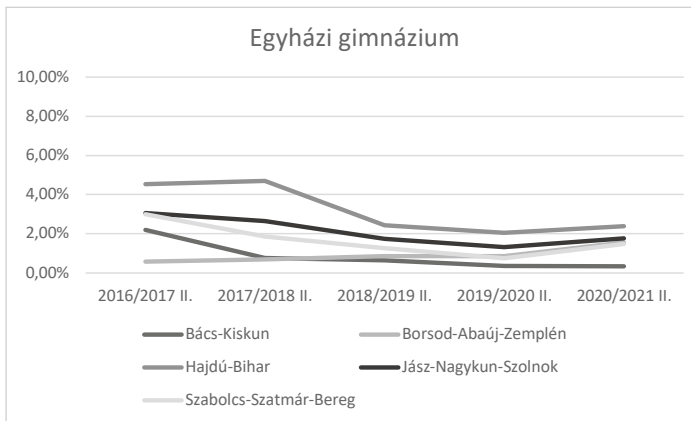

1. ábra. Lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya az állami (tankerületi és szakképzési centrumi) és egyházi gimnáziumokban a hátrányos helyzetű megyékben (Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés)

Egyházi fenntartású gimnáziumok esetén öt évnyi adat áll rendelkezésünkre a felületen. A hátrányos helyzetű megyékben gimnáziumi feladatellátást végző egyházi intézményekben a lemorzsolódás által veszélyeztetett tanulók aránya lényegesen kisebb szórást mutat az állami intézményekhez képest, és az azonos fenntartójú országos átlaghoz hasonlóan alakul. Borsod-Abaúj-Zemplén megye kivételével a hátrányos helyzetű megyék esetében csökkent a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya. 2021 nyarára az érintett

tanulók aránya 0,34–2,38% között mozgott. Ezen megyék közül Hajdú-Biharban volt a legmagasabb a veszélyeztetett diákok aránya mind az öt évben (2. ábra).

Az októberi statisztikai adatok alapján az összes tanulói létszám (2. táblázat) csökkenése Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyében is észrevehető, míg Borsod-Abaúj-Zemplén, Bács-Kiskun és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében folyamatosan emelkedik az egyházi gimnáziumi diákok száma.

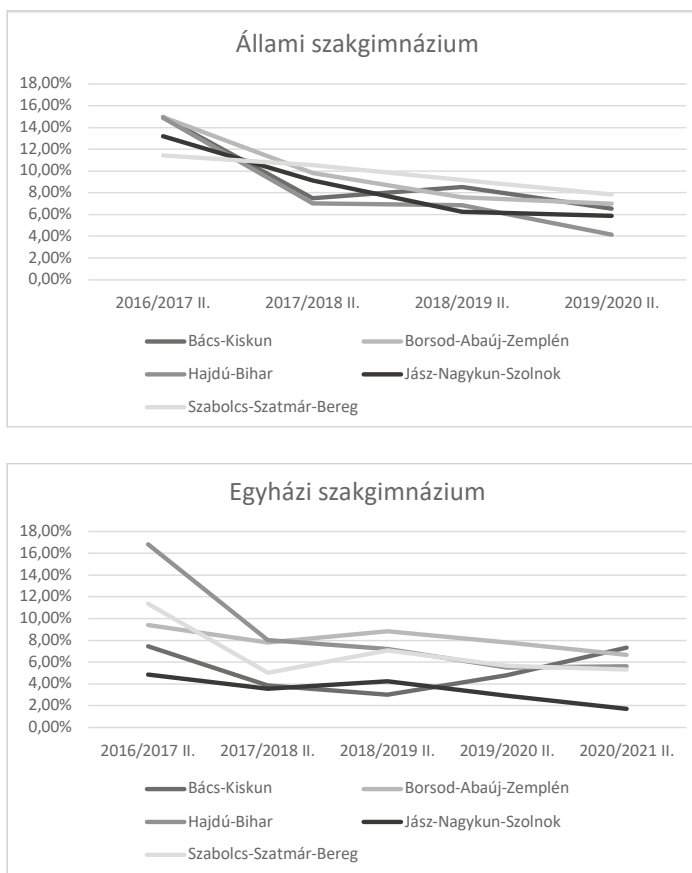

2. ábra. Lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya az egyházi gimnáziumokban a hátrányos helyzetű megyékben (Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés)

Lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya a szakgimnáziumokban

Az állami fenntartású szakgimnáziumok lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulókkal kapcsolatos adatokat 2016 és 2020 között töltötték fel a kir2esl felületre. Az elmúlt időszakban a szakképzés több alkalommal megújult, mind a programtípus elnevezéseinek, mind pedig azok tartalmának viszonylatában. A vizsgált időszakban a szakgimnáziumi képzés (közismereti és szakmai) 4+1 éves, szakmai érettségivel és szakmai vizsgával zárult, melyet 2016 előtt szakközépiskolának, a 2019. évi LXXX. szakképzésről szóló törvény hatályba lépésétől pedig technikumnak és Nkt.³ szerinti szakgimnáziumnak neveznek. 2016–2020 között a szakgimnáziumi képzés a középfokú szakképzés csúcsát jelentette.

Három hátrányos helyzetű megye (Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar) állami szakgimnáziumai az országos állami fenntartójú átlagnál nehezebb helyzetből indultak, melyből Hajdú-Bihar megye oly mértékben redukálta a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulói számát, hogy 2020-ra az átlagnál kisebb arányban veszélyeztetettek tanulói. Októberi létszámadatokat elemezve láthatjuk, hogy Hajdú-Bihar megye kivételével valamennyi hátrányos helyzetű megyében csökkent 2016–2020 között a tanulói létszám (3. táblázat), tehát Hajdú-Bihar megyében a tanulói létszám növekedése mellett csökkent a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulói arány (3. ábra).

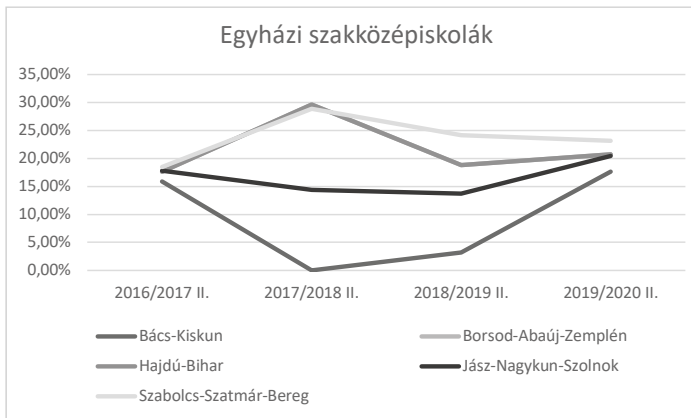
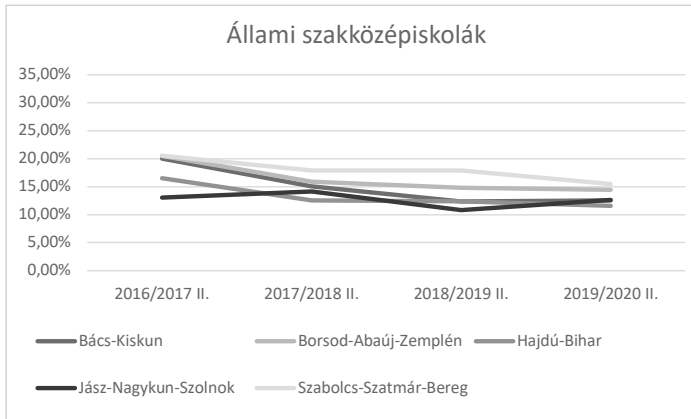
3. ábra. Lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya az állami és az egyházi szakgimnáziumokban a hátrányos helyzetű megyékben (Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés)

Az egyházi fenntartású szakgimnáziumok esetében az állami fenntartásúhoz képest nagyobb eltérést tapasztalunk a hátrányos helyzetű megyék lemorzsolódással veszélyeztetett tanulói létszámának arányában. Míg gimnáziumoknál az egyházi intézményeknél arányában kevesebb lemorzsolódással veszélyeztetett tanulót fogadnak be, mint az azonos programtípusú, de állami fenntartású intézményeknél, addig az adatszolgáltatás kezdő időpontjában a szakgimnáziumok esetében elmondható, hogy különösen Hajdú-Bihar megyében magas a veszélyeztetett tanulók aránya: 16,83%, mely a megye állami szakgimnáziumaiban 14,89%.

Lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya a szakközépiskolákban

A középfokú szakképzés sorozatos átalakulása miatt a vizsgált időszakban 2016–2020 között a programtípus elnevezése szakközépiskola volt. Kimenete három év után szakmai bizonyítvány, újabb két év alatt pedig érettségit szerezhettek a tanulók. A szakképzési törvény hatályba lépésétől, a 2020/2021 tanévtől a programtípus elnevezése szakképző iskolára változott, mely programtípus a vizsgált időszakban minden megyében működött (3. táblázat).

Az egyházi fenntartású szakközépiskolák (jelenleg szakképző iskolák) lemorzsolódással veszélyeztetett Központi Információs Rendszerbe (KIR) történő adatszolgáltatása folyamatos, így lehetőségünk nyílt a 2020/2021-es tanév záróadatainak elemzésére is. Összességében elmondható, hogy az egyházi fenntartású szakközépiskolákban magasabb a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya, mint az állami fenntartású intézményekben.

4. ábra. Lemorzsolódástól veszélyeztetett tanulók aránya az állami és egyházi szakközépiskolákban a hátrányos helyzetű megyékben (Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés)

A hátrányos helyzetű megyékben működő egyházi fenntartású szakközépiskoláknak, Bács-Kiskun megye kivételével, az állami fenntartású intézményekhez képest rosszabb helyzettel kellett szembenézniük. Különösen igaz ez Hajdú-Bihar megyére, ahol a fenntartók szerinti különbség 3%, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében eléri a 17%-ot (4. ábra). A lemorzsolódás elleni küzdelem eredményeit az októberi létszámadatokkal összevetve azt tapasztaljuk, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok javuló adatai mögött a képzés kivezetése áll, illetve Bács-Kiskun és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a létszám (4. táblázat) csökkenéséből arra következtethetünk, hogy megszűnik az egyházi feladatellátás.

Hajdú-Bihar megyében a szakközépiskolai diákok mindösszesen 1/16-oda tanul egyházi intézményben.

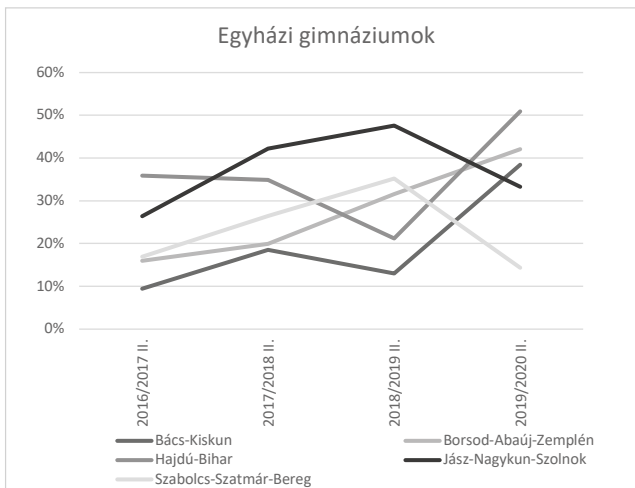
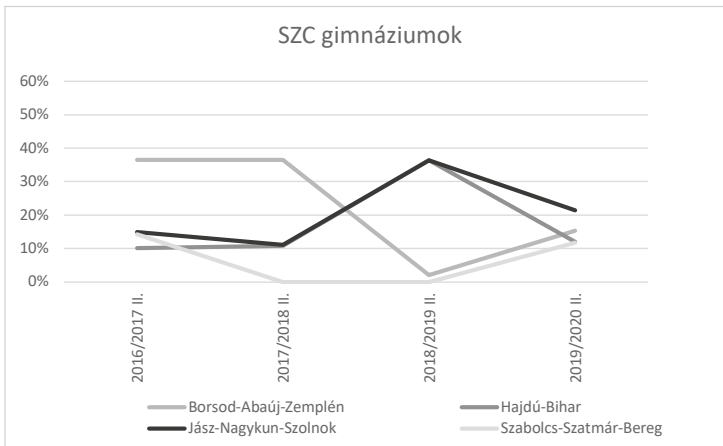
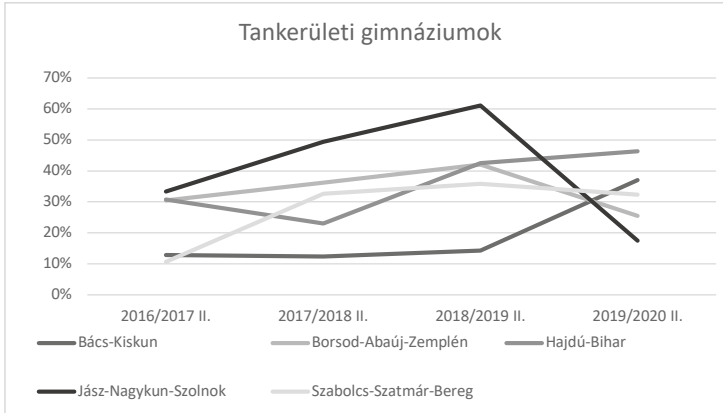
A szakiskolai programtípus esetében az alacsony elemszámok miatt az állami és felekezeti oktatási szektor összevetésére nem térünk ki.

Sikertelenség aránya

A KIR felületre feltöltött intézményi adatok közül először a „/a03t02/ az adatszolgáltatási időszak félévének értékelésénél, minősítésénél egy vagy több tantárgyból elégtelen osztályzatot kapott tanulók“ (<https://www.kir.hu>) számát, majd százalékos arányát elemeztük. Általános tendencia, képzési típustól, fenntartótól függetlenül, hogy az adott tanítási év félévekor nagyobb arányban vannak bukott tanulók, mint a tanév végén. Ezután az /a03t03/ adott tanévben évfolyamisméltésre utasított tanulók arányát vettük gorszó alá. Az évisméltésre utasított tanulók köre szűkebb, mint a fent említett tantárgyi követelményeket nem teljesítő tanulóké (azok, akik 3 vagy több tantárgyból voltak sikertelenek, illetve a javító vagy pótvizsgán, osztályozó vizsgán sem sikerült a tantárgyi minimum követelményeket teljesíteniük). Ők azok, akik az adott osztályukból, csoportjukból kimaradnak, lemorzsolódnak, jobb esetben az alattuk lévő évfolyamon folytatják tanulmányaikat, illetve képzési típust váltanak, vagy a tankötelezett kor felső határát elérve befejezik középfokú tanulmányaikat.

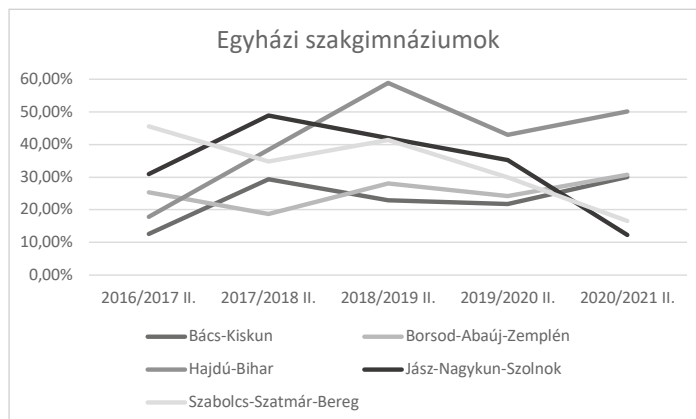
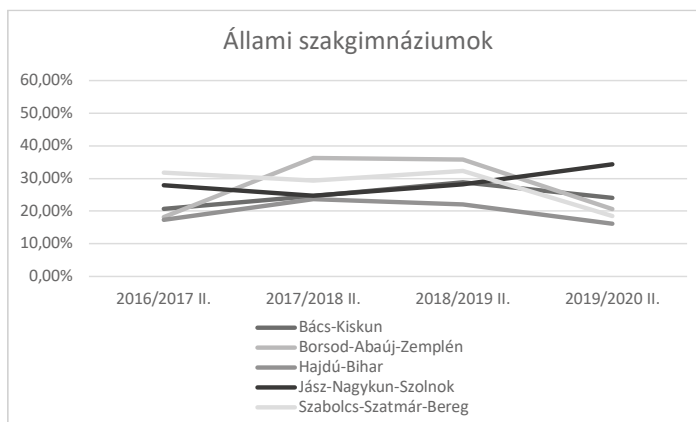
Az évisméltásra utasított tanulók arányának vizsgálatokor összevetettük őket a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók arányával, ezáltal sikertelenségi mutatót képeztünk; célunk, hogy kimutassuk az adott képzéstípus sikertelenségét megyénként, fenntartónként a hátrányos helyzetű megyékre fókuszálva.

Az állami és az egyházi fenntartású gimnáziumok sikertelenségei aránya megyénként és megyén belül tanévenként is eltérő képet mutat. Míg az adatszolgáltatás első tanévében Borsod-Abaúj-Zemplén megye szakképzési centrumainak gimnáziumában minden 3. lemorzsolódással veszélyeztetett tanulót évfolyamisméltásra utasították, addig az egyházi gimnáziumokban ugyanez az arány pont a fele, tehát a veszélyeztetett diákok 16%-ának nem sikerült a tanév követelményeit teljesíteni. A 2016/2017 tanévben – Borsod-Abaúj-Zemplén megye kivételével – és a 2019/2020-as tanévben minden vizsgált hátrányos helyzetű megye esetében az egyházi fenntartású gimnáziumok voltak sikertelenebbek a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók felzárkóztatásában. Az állami fenntartású gimnáziumok esetében a tankerületi gimnáziumokban valamennyi megyében javuló tendenciát, valamint a szakképzési centrum gimnáziumaiban – Jász-Nagykun-Szolnok megye kivételével – nem egyenletes, de javuló tendenciát mutat, míg az egyházi fenntartású intézmények esetében ellentétes tendenciát tapasztalunk. 2020-ra minden 2. lemorzsolódással veszélyeztetett egyházi gimnáziumba járó tanuló lemorzsolódik az évfolyamáról, valamint Bács-Kiskun és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben is 40% körüli ezen sikertelen diákok aránya (5. ábra).

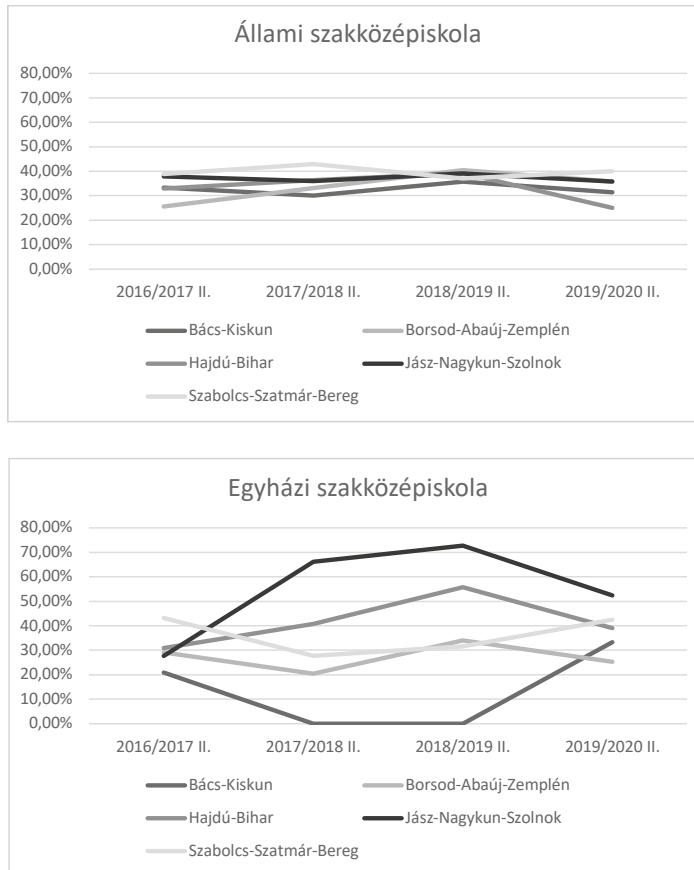
5. ábra. Állami (Tankerületi és SzC) és egyházi gimnáziumok sikertelensége a hátrányos helyzetű megyékben (Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés)

A szakgimnáziumi programtípus esetében is a gimnáziumokhoz hasonlóan az egyházi fenntartású intézmények sikertelenebbek a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók felzárkóztatásában. Az állami szakgimnáziumok Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun megyében a 2016/2017 tanévhez képest kevésbé voltak sikeresek, Hajdú-Bihar megyében visszaesés után minimális javulással zártak, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig 13%-os javulást értek el. Ugyanezen intervallumban (2016–2020) az egyházi intézmények esetében általában a sikertelenség emelkedését látjuk, ami Hajdú-Bihar megyében a legjelentősebb, itt a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók 43%-a kimarad az évfolyamból. Az egyházi fenntartású szakgimnáziumok esetében lehetőségünk van a 2020/2021-es tanév adatainak elemzésére is. Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kivételével további növekedést látunk a sikertelenségben, Hajdú-Bihar megyében már a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók fele kimarad az évfolyamából (6. ábra). Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye javuló sikertelenségi aránya mögött drasztikus létszámcsökkenés áll, valószínűsíthető a programtípus fenntartó általi kivezetése.

6. ábra. Állami és egyházi szakgimnáziumok sikertelensége a hátrányos helyzetű megyékben
(Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés)

A fenntartótól függetlenül a szakképző iskolai programtípusban, korábbi elnevezésén szakközépiskolában tanul a legtöbb lemorzsolódással veszélyeztetett tanuló, és ebben a programtípusban a legsikertelenebbek a felzárkóztatásukban. A 2019/2020-as tanév végére Borsod-Abaúj-Zemplén megye kivételével, ahol minden 4. veszélyeztetett tanulót évfolyamisméltásra utasítottak, az állami szakképző iskolák sikeresebbek a veszélyeztetett tanulók felzárkóztatásában. A hátrányos helyzetű megyék sikertelenségi átlagát összeítve 2020-ban 5,5%-kal voltak sikeresebbek az állami fenntartású szakképző iskolák az egyházi fenntartású intézményekhez képest, ugyanakkor ezen programtípus tanulóinak túlnyomó többsége, több mint tizenhétézer diák állami fenntartású intézményben tanul, hatszor többen, mint egyházi szakképző iskolákban (7. ábra).

7. ábra. Állami és egyházi szakközépiskola sikertelensége a hátrányos helyzetű megyékben
(Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés)

A lemorzsolódás-vizsgálat összegzése

Az Európai Bizottság szakpolitikai tervezésre vonatkozó javaslatának elemei között egyaránt megjelenik a prevenció, az intervenció és a kompenzáció (Mihályi, 2014). Ennek részeként létrejött a lemorzsolódás megelőzését célzó jelző- és pedagógiai támogató-rendszer. A lemorzsolódás összetett folyamat, melynek hatékony kezeléséhez hosszútávú stratégia és szektorközi összefogás szükséges (Mihályi, 2014).

A lemorzsolódásban szerepet játszó faktorok egyike a tankötelezettség korhatára lehet. Ennek a 18. életévre való emelése a magas halmozottan hátrányos helyzetű tanulói létszámmal bíró kistérségekben kedvező hatású, míg a korhatár 16. életévre való csökkentése különösen ezekben a hátrányos kistérségekben éreztette negatív hatását, felerősítette a lemorzsolódást (Hermann, 2014; Fehérvári, 2015; Holle, 2017; Fazekas és mtsai, 2019). Ugyanakkor a tanulók hozzáállását nem befolyásolta a tanköteles korhatár változása, de a csökkentése megkönnyítette az iskolák számára a problémás diákok tanulói jogviszonyának megszüntetését (Berényi, 2015).

A lemorzsolódást szignifikánsan előrejelzi továbbá a tanuló alacsony társadalmi-gazdasági státusa (*low socioeconomic status*, LSES: alacsony szocioökonómiai státusz) (Hammond és mtsai, 2007). A lemorzsolódási kockázat kimagasló azokban az iskolákban, ahol nagyobb arányban fogadnak be hátrányos helyzetű diákokat (Hörich és Bacskai, 2018, Bacskai, 2015; Fehérvári, 2015c).

Elmondható továbbá, hogy minél magasabb presztízsű a képzés, annál alacsonyabb a hátrányos helyzetű tanulók aránya (Fehérvári, 2015). Ezzel saját eredményeink is egy irányba mutattak, hiszen azt találtuk, hogy az alacsonyabb presztízsű programtípusokban mind a lemorzsolódás által veszélyeztetettek aránya, mind a sikertelenség gyakorisága magasabb a gimnáziumi képzéshez képest.

Eredményeink szerint a fenntartó (egyházi vagy állami) jelentős szerepet játszik a lemorzsolódási rizikó által fenyegetettek arányaiban, ez a hatás azonban nem minden képzéstípus esetében jelentkezik. A gimnáziumi képzéstípusban alacsony a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya, az egyházi fenntartású gimnáziumokban 2020-ra 1% körüli, míg megelőzve a felekezeti intézményeket a tankerületi gimnazisták mindössze 0,76%-a lemorzsolódástól veszélyeztetett. A hátrányos helyzetű megyékben a tankerületi központhoz tartozó gimnáziumokat részesítik előnyben a továbbtanuló diákok. A szakgimnáziumok kapcsán elmondható, hogy ebben az intézménytípusban fenntartónként nincs lényeges eltérés a rizikótanulók arányában. A szakgimnáziumok esetében bő 6% a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulóik aránya. A szakgimnáziumi programtípusban az állami intézményekben nyolcszor többen tanulnak, mint egyházi szakgimnáziumban. A szakképző iskolában a legmagasabb a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya, 2020-ra a hátrányos helyzetű megyékben az állami szakképző iskolában tanuló diákok 12,6%-a lemorzsolódással veszélyeztetett. A szakgimnáziumokhoz hasonlóan a diákok túlnyomó többsége, 55 ezer diák tanul állami fenntartású szakképző iskolákban, 16-szor többen, mint az egyházi fenntartású intézményekben. A szakképzési programok közül az állami szakiskolákban a legalacsonyabb a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya, egyedül az egyházi fenntartású gimnáziumok esetében alacsonyabb. A programtípusok közül szakiskolában tanul a legkevesebb diák, és, mint a szakgimnáziumok, szakképző iskolák esetében, túlnyomó többségben az állami oktatást részesítik előnyben.

Eredményeink a rizikótanulók arányaira vonatkozóan a szakirodalommal egy irányba mutatnak. A szakirodalom alapján a szakiskolákban (szakképző iskola) folyamatosan romlik a tanulói összetétel, alacsonyabb általános iskolai eredménnyel, terheltebb családi háttérrel, magatartási problémákkal érkeznek a tanulók (Liskó, 2008). Fehérvári

(2015) arra is rámutatott, hogy a lemorzsolódott tanulók 47%-a szakiskolai (szakképző iskola) tanuló 2014-ben. Elmondható továbbá, hogy 2015-ben a szakiskolai (szakképző iskola) tanulók 10,87%-a hátrányos helyzetű és 10,2%-a halmozottan hátrányos helyzetű (Holle, 2017). A családi körülmények determinálják az általános iskolai tanulmányi eredményeket, valamint a középfokú továbbtanulást: a diákok közel tíz százaléka nem az általa megjelölt intézményben kezdi meg középfokú tanulmányait, a szakiskolában (szakképző iskolában) tanuló diákok fele átirányítással került be (Híves, 2007). Tervezzük, hogy a későbbiekben megvizsgáljuk a tanulói szakmaválasztást és annak hatását a lemorzsolódásra.

Eredményeink a programtípusokkal kapcsolatos szakirodalommal párhuzamba állíthatók, hiszen igazoltuk, hogy az alacsonyabb presztízsű, hátrányos helyzetű településeken működő intézményekben fenntartótól függetlenül magasabb a sikertelenségi ráta. Ezzel kapcsolatban a szakirodalomban azt olvashatjuk, hogy a szakiskolákban (szakképző iskolában) támasztanak a tanulókkal szemben a legalacsonyabb tanulmányi követelményeket, magas az évfolyamisméltésre utasított tanulók aránya, 2004-ben háromszorosa a gimnáziumban és kétszerese a szakközépiskolákban tanulókéénak (Liskó, 2008). Továbbá számos szerző igazolta, hogy a szakképzésben, elsősorban a szakközépiskolában (szakiskola, szakképző iskola), az érettségit nem adó szakmai képzésen a legmagasabb a lemorzsolódási arány (Hörich és Bacskai, 2018; Fehérvári, 2015; Németh, 2008; Papp Z., 2008). Az évisméltés aránya képzési programonként eltér, legmagasabb a szakiskolában (szakképző iskola), ezt a speciális szakiskola (szakiskola), a szakközépiskola (szakgimnázium, technikum) és legvégül a gimnázium követ (Fehérvári, 2008). Ez nem független az egyes intézmények rekrutációs jellemzőitől, hiszen a hátrányos helyzetű tanulók az átlagnál nagyobb eséllyel morzsolódnak le (Liskó, 2002, 2003, 2008). A képzési és a szakmai profil is befolyásolja az évisméltést: a legmagasabb az évisméltők aránya a kizárólag szakiskolai képzést nyújtó intézményekben és az agrár szakmákat oktatókban (Fehérvári, 2008).

A sikertelenség kapcsán azt találtuk, hogy a hátrányos helyzetű megyék esetében valamennyi középiskolai programtípusban, a gimnáziumban, a szakgimnáziumban, a szakközépiskolában az egyházi fenntartású intézmények voltak sikertelenebbek, mint az állami fenntartásúak. Tehát az egyházi fenntartású középiskolai programtípusokban gyakoribb, hogy nem sikerül felzárkóztatni a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulókat, ezáltal válnak évfolyamisméltésre kötelezettek, záródnak ki a jelenlegi osztályukból, évfolyamukból, mint az állami fenntartású intézményekben. Mivel a korábbi kutatások nem vizsgálták a szektorok közötti eltéréseket a hátránykompenzáló funkció szempontjából az egyes programtípusokban, kutatásunk eredménye fontos új kérdésekre világít rá. Ezzel kapcsolatban Kopp (2017) eredményei mutathatnak rá fontos összefüggésekre. Kopp (2017) szerint ugyanis gyakori, hogy a hátrányos helyzetű kistélepusútelepeken elsősorban a kisebb, nem történelmi egyházak vállalnak oktatási feladatokat, így akár az iskolát fenntartó egyház oktatási feladatok ellátásával kapcsolatos erőforrásainak és tapasztalatainak hiányai is magyarázhatják eredményeinket. Ezek alapján a téma további vizsgálata során érdemes lehet azt is kutatni, hogy az egyházi fenntartó mely felekezeteket takarja, s hogy ez milyen kapcsolatban áll a hatékonysággal.

Kutatásunk fontos eredménye, hogy a korábbi szakirodalomhoz hasonlóan friss adatokon is azt kaptuk, hogy az iskola mint intézmény nem képes hatékonyan kompenzálni az alacsony társadalmi rétegből érkező tanulók hátrányait (Liskó, 2002; Pisa, 2015, 2018). A szakirodalom alapján ennek hátterében az állhat, hogy a hazai oktatási rendszerre oly jellemző szelekciós mechanizmusok (Fehérvári, 2008, 2014; Kertesi, 2010; Balási és Horváth, 2011) a magasabb társadalmi státusú csoportok érdekérvényesítésének egyik eszközeként szolgálnak (Fehérvári, 2015; Andor, 2001; Róbert 1991), ezáltal termelve újra az egyenlőtlenségeket (Fehérvári, 2015; Berényi és mtsai, 2008; Blaskó, 2002;

Andor, 2001; Fehérvári és Liskó, 1998; Gázsó, 1999). Az elemzett adatok alapján a hátrányos helyzetű megyékben egyik programtípusban sem tudtuk kimutatni az egyházi fenntartású intézmények lemorzsolódás-csökkenési előnyét. A hátrányos helyzetű megyékben a középfokú oktatás valamennyi szegmensében az állami fenntartású intézmények eredményesebbek a tanulók felzárkóztatásában.

A kapott eredmények fényében a hátrányos helyzetű megyékben az állami fenntartású intézmények hatékonyabbak a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók felzárkóztatásában; a sikertelenségi mutatónk alacsonyabb arányt mutat az állami, mint az egyházi fenntartású középfokú programtípusok esetében. Ezen eredmény háttérének vizsgálatokor érdemes azt Dronkers és Avram (2017) kutatási eredményei tükrében megvizsgálni, mely az Európai Unió országainak nem állami oktatási intézményeit választó családok jellemzőit kívánta feltárni. Az összehasonlítás során azt találták, hogy hazánkban a nem állami intézményeket preferáló szülők társadalmi státusa heterogén, zömében középosztálybeli, de gyakran alacsonyabb státusú családok gyermekeinek is helyet adnak ezen intézmények. Kutatási eredményeink általánosításakor fontos figyelembe vennünk annak limitációit. Elmondható, hogy a jogszabályváltozások miatt viszonylag rövid intervallum adatai állnak a rendelkezésünkre. Nem egyértelmű továbbá, hogy a létszámváltozások mögött

milyen okok állnak (pl. képzés kivezetése, fenntartóváltás), ugyanakkor a hátrányos helyzetű és roma diákok arányának vizsgálatára nem volt lehetőség, illetve az egyházi fenntartó esetében nem tudjuk, hogy az mely felekezeteket foglalja magában. Emellett a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók tanév végi létszámadatait csökkenti a tanév során lemorzsolódott tanulók száma, valamint az évfolyamisméltésre kötelezett tanulók esetében az eltérő intézményi pedagógiai gyakorlatot sem hagyhatjuk figyelmen kívül (Paksi, Széll, Magyar és Fehérvári, 2020.) Emellett további limitáció, hogy nem ismerjük a vizsgált oktatási szektorok tanulóinak társadalmi háttérét, mely a szakirodalom alapján jelentősen befolyásolja a lemorzsolódási rizikót. Valamint jelen tanulmány nem tárja fel, hogy milyen hátrányok kompenzálására lenne szükség a sikeresebb rizikócsökkentéshez.

Eredményeink alapján tehát azt feltételezzük, hogy a vizsgált szakképzési programtípusok esetében az egyház klasszikus oktatási szerepének megfelelő szocializációs és pedagógiai sajátosságaik pozitív hatásai nem tudtak érvényesülni (Vályogos, 2022). Kopp (2017) alapján feltételezhető, hogy a felekezeti iskolák a leginkább hátrányos helyzetű családok gyermekeit befogadva nem voltak képesek kellő mértékben ellátni hátránykompenzáló feladatukat – az alacsony tanulói létszámok ellenére sem.

Kutatásunk fontos eredménye, hogy a korábbi szakirodalomhoz hasonlóan friss adatokon is azt kaptuk, hogy az iskola mint intézmény nem képes hatékonyan kompenzálni az alacsony társadalmi rétegből érkező tanulók hátrányait (Liskó, 2002; Pisa, 2015, 2018). A szakirodalom alapján ennek háttérében az állhat, hogy a hazai oktatási rendszerre oly jellemző szelekciós mechanizmusok (Fehérvári, 2008, 2014; Kertesi, 2010; Balázsi és Horváth, 2011) a magasabb társadalmi státusú csoportok érdekérvényesítésének egyik eszközeként szolgálnak (Fehérvári, 2015; Andor, 2001; Róbert 1991), ezáltal termelve újra az egyenlőtlenségeket (Fehérvári, 2015; Berényi és mtsai, 2008; Blaskó, 2002; Andor, 2001; Fehérvári és Liskó, 1998; Gázsó, 1999).

Irodalom

- Andor, M. & Liskó, I. (2000). *Iskolaválasztás és mobilitás*. Iskolakultúra-könyvek.
- Mihály, A. (2001). Társadalmi egyenlőtlenség és iskola. *Educatio*, 10(1), 15–30.
- Bacsikai, K. (2015). *Iskolák a társadalom pere-mén*. Belvedere Meridionale. DOI: 10.14232/belv-book.2015.58513
- Balázi, I. & Horváth, Zs. (2011). A közoktatás minősége és eredményessége. In Balázs, É., Kocsis, M. & Vágó, I. (szerk.), *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. 325–362.
- Bánkuti, Z., Horváth, Z. & Lukács, J. (2004). A szakképző iskolába járó diákok tanulási nehézségei. *Iskolakultúra*, 14(5), 3–26.
- Berényi, E., Berkovits, B. & Eröss, G. (2008). *Iskola-rend – Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat.
- Blaskó, Zs. (2002). Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás. *Szociológiai Szemle*, 12(2), 3–27.
- European Council (2021). *Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021–2030)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX-%3A32021G0226%2801%29> Utolsó letöltés: 2022. 05. 02.
- Dockery, D. (2012). School dropout indicators, trends, and interventions for school counselors. *Journal of School Counseling*, 10(12), 1–33.
- Dronkers, J. & Avram, S. (2017). Mit mutatnak a nemzetközi összehasonlítások az iskolaválasztás és a nem állami iskolák terén Európában? In Bacsikai, K. (szerk.), *A felekezeti oktatás új negyedszázada. Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére*. Debreceni Egyetemi Kiadó. 97–116.
- Romans, F. & Kotecka, M. (2007). *European Union Labour Force Survey Annual results 2006*. Eurostat Data in Focus.
- Fazekas, K. & Kézdi, G. (2011). *Munkaerőpiaci tükrök*. MTA KTI.
- Fazekas, K., Csillag, M., Hermann, Z. & Scharle, Á. (2019). *Munkaerőpiaci tükrök 2018*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont.
- Fehérvári, A. (2008, szerk.). *Szakképzés és lemorzsolódás*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- Fehérvári, A. (2012). Tanulási utak a szakképzésben. *Iskolakultúra*, 22(7–8), 3–19.
- Fehérvári, A. (2013). Szakiskolások rekrutációja. *Educatio*, 22(4), 516–528.
- Fehérvári, A. (2014). *A szakmai képzés társadalmi átalakulása*. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Fehérvári, A. (2015). *Társadalmi mobilitás és az iskola. A nevelésszociológia alapjai*. Pécsi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Fehérvári, A. & Tomasz, G. (2015). *Kudarok és megoldások: Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- Fónai, M. & Papik, P. (2002). Vélemények és elvárások a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat által fenntartott szakképző iskolákról. *Módszertani Közlemények*, 42(1), 15–23.
- Fónai, M., Hajdú, S. & Estók, G. (2007). Szakképző iskolák tanulóinak rekrutációja és motivációi. *Új Pedagógiai Szemle*, 57(9), 92–127.
- Gazsó, F. (1999). A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer. In Meleg, Cs. (szerk.), *Iskola és társadalom II. Szöveggyűjtemény*. JPTE. 192–218.
- Gereben, F., & Lukács, Á. (2013). *Fogom a kezét és együtt emelkedünk. Tanulmányok és interjúk a roma-integrációról*. Agóra.
- Györgyi, Z. (1993). A szekszárdi Kolping Szakiskola. *Educatio*, 1, 136–142.
- Hammond, C., Linton, D., Smink, J. & Drew, S. (2007). *Dropout risk factors and exemplary programs*. National Dropout Prevention Center, Communities in Schools.
- Havas, G., Kemény, I. & Liskó, I. (2002). *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum Kiadó.
- Hermann, Z. (2014). *A tankötelezettségi korhatár változásainak hatása Leiró elemzés*. <http://econ.core.hu/file/download/Szirak2014/Hermann.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 05. 06.
- Hives, A. (2007). *Iskoláztatási, szakképzési, lemorzsolódási és munkapiaci adatok elemzése*. Kézirat. OKA Háttér tanulmány.
- Holle, A. (2017). Szakiskolai lemorzsolódás. *Infojegyzet*, 63. https://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_63_szakiskolai_lemorzolodas.pdf/4d78cba6-73dd-4f66-96a3-effd9850fc40 Utolsó letöltés: 2022. 05. 06.
- Hörich, B. & Bacsikai, K. (2018). Az iskolai lemorzsolódás intézményi jellemzői. *Magyar Pedagógia*, 118(2), 133–156. DOI: 10.17670/mped.2018.2.133
- Hives, T. (2015). A hátrányos helyzet területi aspektusai. In Fehérvári, A. & Tomasz, G. (szerk.), *Kudarok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. 17–34.
- Imre, A. (2005). A felekezeti középiskolák jellemzői a statisztikai adatok tükrében. *Educatio*, 14(3), 475–491.

- Juhász, J. & Mihályi, K. (2015). A pedagógus kulcszerepe a középfokú oktatásból történő lemorzsolódás megelőzését célzó jelző-és pedagógiai támogatási rendszerben hazai és nemzetközi példák alapján. *Neveléstudomány*, (3), 17–30.
- Kertesi, G. (1995). Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Az 1970 és 1993 közötti évről iskolai pályafutásának alakulása a munkapiaci következmények tükrében. *Közgazdasági Szemle*, 42(1), 30–65.
- Kertesi, G. & Kézdi, G. (2009). *Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézete.
- Kertesi, G. & Kézdi, G. (2010). Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. In Kolosi, T. & Tóth, I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport*. TÁRKI. 371–407.
- Kertesi, G. & Kézdi, G. (2010). Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. In Kolosi, T. & Tóth, I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2010*. TÁRKI. 371–407.
- Kertesi, G. & Kézdi, G. (2014). *Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézete.
- Kenderfy, M. & Fűrész, I. (2021). Szemléletváltás a szakképzésben: a lemorzsolódás megelőzésének pályaeorientáció központú megközelítése. *Új Munkaügyi Szemle*, 2(4), 18–30.
- Kopp, E. (2017). Az egyházi iskolák tanulóinak teljesítményei – és a pedagógiai hozzáadott érték. *HERJ Hungarian Educational Research Journal*, 7(2), 236–251.
- Liskó, I. (1993). *Szerkezetváltó iskolák*. Oktatáskutató Intézet.
- Liskó, I. & Fehérvári, A. (1998). *Felvételi szelekció a középfokú oktatásban*. Oktatáskutató Intézet.
- Liskó, I. (2002). A cigány tanulók iskolai eredményei. In Reisz, T. & Andor, M. (szerk.), *A cigányság társadalmiszerete*. Iskolakultúra-könyvek. 174–197.
- Liskó, I. (2003). *Kudarok a középfokú iskolában*. Oktatáskutató Intézet.
- Liskó, I. (2005). *A roma tanulók középiskolai továbbtanulása*. Felsőoktatási Kutatóintézet.
- Liskó, I. & Fehérvári, A. (2008). *Hatásvizsgálat a HEFOP által támogatott integrációs program keretében szervezett pedagógus-továbbképzésekről*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- Liskó, I. (2008). Szakképzés és lemorzsolódás. In Fazekas, J., Köllő, J. & Varga, J. (szerk.), *Zöld könyv. A magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat
- Kormányzati Gazdaság- és Társadalomstratégiai Kutató Intézet. 95–121.
- Mihályi, K. (2014). A korai iskolaelhagyás Európai Unió és hazai kontextusa. In Juhász, J. (szerk.), *QALL Végzettséget mindenkinek*. Tempus Közalapítvány. 7–30.
- Németh, Sz. (2008). A (szak)iskola lemorzsolódás királyi útja: tanulói életutak. *Regio*, 19(1), 31–65.
- OECD (2014). *Are disadvantaged students more likely to repeat grades? PISA in Focus*. <https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/pisainfocus/pisa-in-focus-n43-%28eng%29-final.pdf> Utolsó letöltés: 2022. 04. 01. DOI: 10.1787/5jxwwf1ngr7-en
- Ostorics, L., Szalay, B., Szepesi I. & Vadász, Cs. (2016). *PISA 2015 Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasa/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2015_osszefoglalo_jelentes.pdf Utolsó letöltés: 2022. 04. 05.
- Papp Z., A. (2008). Szakiskolai mindennapok és lemorzsolódás: Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Budapest példája. *Regio*, 19(1), 66–95.
- Paksi, B., Széll, K., Magyar, É. & Fehérvári, A. (2020). A lemorzsolódás egyéni és kontextuális tényezői. *Iskolakultúra*, 30(8), 62–81. DOI: 10.14232/iskult.2020.8.62
- Pusztai, G. (2004). *Iskola és közösség*. Gondolat Kiadó.
- Pusztai, G. (2005). Társadalmi háttér és iskolai pályafutás. *Educatio*, 14(3), 534–553.
- Pusztai, G. (2007). *A társadalmi tőke hatása az iskolai pályafutásra*. Debreceni Egyetem – Habilitációs Tézisek.
- Pusztai, G. (2009). *A társadalmi tőke és az iskola*. Új Mandátum Kiadó.
- Pusztai, G. (2011). *Láthatatlan kéztől a baráti kezéig: hallgatói értelmző közösségek a felsőoktatásban*. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Pusztai, G. (2014). Felekezeti oktatás új szerepekben. *Educatio*, 23(1), 50–66.
- Róbert, P. (1991). Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. In Meleg, Cs. (szerk.), *Iskola és társadalom II. Szöveggyűjtemény*. JPTE. 42–65.
- Róbert, P. (2000). Bővülő felsőoktatás: ki jut be? *Educatio*, 2000(1), 79–94.
- Rumberger, R. W. (1995): Dropping Out of Middle School: A Multilevel Analysis of Students and Schools. *American Educational Research Journal*, 32(3), 583–625. DOI: 10.3102/00028312032003583
- Salomvári, Gy. (2014). *A lemorzsolódás kutatás módszertani lehetőségeinek feltérképezése a köznevelési információs rendszer nyilvántartásai alapján*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.

Szanyi, F. E. (2011). Hiányszakmát tanuló végzős szakiskolások. *Új Pedagógiai Szemle*, 61(6), 57–64.

Tomka, M. (2007). *Egyház a társadalomban*. Loisir Kiadó.

Tomasz, G. (2012, szerk.). *Párhuzamok-kanyarok. Szakképzés pályakövetése*. OFI.

Tsakarissianos, G. (2008). *Social mobility and VET. Forth report on vocational education and training research in Europe: Background report, 1*. <https://www.cedefop.europa.eu/files/02-Tsakarissianos.pdf>
Utolsó letöltés: 2022. 03. 29.

Vályogos, K. (2022). Lemorzsolódási rizikó és a sikertelenség aránya a középfokú szakképzésben In

Oktatás egy változó világban – Kutatás, innováció, fejlesztés. Absztraktfüzet. HuCER. 248–249.

Varga, A. (2013). Hátrányos helyzet az új jogszabályi környezetben. *Iskolakultúra*, 23(3–4), 134–137.

Varga, A. (2014). Hátrányos helyzet az iskolarendszerben. *Legyen az esély egyenlő – Esélyteremtés a Sásdi kistérségben*. Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás. 155–170.

Varga, J. (2009). A tanárok elosztása a különböző szociokulturális háttérű tanulókat tanító iskolák között. In Fazekas, K. (szerk.), *Oktatás és foglalkoztatás* (pp.). Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet. 65–82.

Jegyzetek

¹ ISCED: az oktatás nemzetközi, egységes osztályozási rendszere (<https://ofi.oh.gov.hu/isced-az-oktatas-egyseg-nemzetkozi-osztalyozasi-rendszere>); ISCED 3.b: érettségit nem adó középfokú képzés.

² https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/lemorzsolodas/ESL_utmutato_2017.pdf

³ 2011. évi CXCV tv. a nemzeti köznevelésről

Melléklet

1. táblázat. 290/2014. (IX.26) Korm. rendelet a kedvezményezett járáások besorolásáról (2020)

Területi egység	Kedvezményezett járáások száma
Borsod-Abaúj-Zemplén	14
Szabolcs-Szatmár-Bereg	12
Bács-Kiskun	9
Hajdú-Bihar	9
Jász-Nagykun-Szolnok	8
Baranya	8
Békés	7
Pest	7
Somogy	7
Csongrád-Csanád	6
Nógrád	6
Győr-Moson-Sopron	4
Heves	4
Vas	3
Veszprém	3
Zala	3
Fejér	2
Tolna	2
Komárom-Esztergom	1
Budapest	0
Ország összesen	115

Adatok forrása: 290/2014. (XI.26.) Korm. rendelet 3. melléklet, saját szerkesztés

2. táblázat. Gimnáziumok október 1-jei létszámaadatai

Megyék	2016/2017			2017/2018			2018/2019			2019/2020		
	Tankerületi-központ	SZC	Egyházi	Tankerületi-központ	SZC	Egyházi	Tankerületi-központ	SZC	Egyházi	Tankerületi-központ	SZC	Egyházi
Bács-Kiskun	4420		3370	4380		3509	4416		3605	4418		3613
Borsod-Abaúj-Zemplén	5258	833	4318	5165	916	4360	5211	828	4475	5218	739	4473
Hajdú-Bihar	5683	1212	2889	5685	950	2870	5683	839	2718	5573	737	2874
Jász-Nagykun-Szolnok	3307	593	2352	3372	537	2411	3423	478	2401	3442	459	2274
Szabolcs-Szatmár-Bereg	5785	296	2566	5761	177	2627	5724	125	2683	5670	104	2788

Megjegyzés: Az állami fenntartású intézmények esetében külön feltüntetjük a tankerületi központhoz és a szakképzési centrumokhoz (SZC) tartozó tanulók létszámaadatait.

Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés

3. táblázat. Szakgimnáziumok október 1-jei létszámaadatai

Megyék	2016/2017		2017/2018		2018/2019		2019/2020	
	Állami	Egyházi	Állami	Egyházi	Állami	Egyházi	Állami	Egyházi
Bács-Kiskun	6001	1274	5609	1325	5371	1296	5427	1244
Borsod-Abaúj-Zemplén	5807	2816	5558	2809	5285	2825	4706	2750
Hajdú-Bihar	5823	832	5851	747	5890	776	5948	764
Jász-Nagykun-Szolnok	3386	1337	3010	1319	3074	1345	3161	1266
Szabolcs-Szatmár-Bereg	6485	598	6139	458	6028	410	5858	354

Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés

4. táblázat. Szakközépiskolák október 1-jei létszámaadatai

Megyék	2016/2017		2017/2018		2018/2019		2019/2020	
	Állami	Egyházi	Állami	Egyházi	Állami	Egyházi	Állami	Egyházi
Bács-Kiskun	4200	30	4119	37	3939	31	3840	34
Borsod-Abaúj-Zemplén	3581	1852	3556	1633	3562	1561	3359	1368
Hajdú-Bihar	3595	477	3663	597	3605	543	3315	481
Jász-Nagykun-Szolnok	3522	483	3449	411	3217	401	3195	401
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4412	337	4305	599	4049	588	3864	570

Adatok forrása: KIR, saját szerkesztés

Absztrakt

A szakképző iskolára jellemző magas lemorzsolódási arányokat számos hazai vizsgálat igazolta. Elmondható továbbá, hogy a korábbi fenntartó szerinti eredményesség mutatóiban jellemzően az egyházi intézmények előnye mutatható ki a szülők családi háttérében, a tanulói teljesítményekben és az alacsonyabb lemorzsolódási arányokban. Kutatásunk során hátrányos helyzetű megyékben vizsgáljuk a fenntartó szerinti eltéréseket a középfokú oktatási programtípusokban. Elemzésünk során a Központi Információs Rendszer lemorzsolódás veszélyeztetettség jelző moduljának (KIR2ESL) 2016/2017 tanév végétől a szakképzési törvény életbe lépéséig (2019/2020) rendelkezésre álló adatait használtuk. Kutatásunk fő kérdése arra vonatkozott, hogy hogyan alakul a lemorzsolódási rizikóval fenyegetett tanulók között az évismétlők aránya fenntartók szerint az egyes képzési típusokban. Célunk az egyházi és állami fenntartású intézmények összehasonlítása volt a lemorzsolódási rizikó csökkentésének sikertelensége szempontjából. Eredményeink szerint az országos adatokat tekintve, az általános középfokú képzés esetében egyértelműen az egyházi gimnáziumok fölényét láthatjuk, mind a tanulói létszám, mind pedig az alacsonyabb veszélyeztetett tanulói arányokban. Eredményünk egybecseng a vizsgált hátrányos megyék tendenciáival, ugyanakkor a szakképzési programtípusok esetében a diákok inkább az állami intézményeket preferálják. A sikertelenségi mutatóknak tekintetében a hátrányos helyzetű megyékben valamennyi programtípus esetében az állami fenntartású intézmények voltak sikeresebbek a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók felzárkóztatásában az egyházi intézményekhez képest.

Kulcsszavak: hátránykompenzáció, fenntartói különbségek, lemorzsolódást jelző rendszer